mājas VIESIS

Un kas no tā visa palicis pāri

MAIJA KREKLE

20. gadsimta sākumā Vecmīlgrāvī mazā vienistabas namiņā ar salmu jumtu dzīvoja septiņiem bērniem bagātā Veidemaņu ģimene. Vecākā meita, nemiera pilnā un valodīgā Karlīne, deviņpadsmit gadu vecumā apprecējās ar Teni, kluso un strādīgo mazsalacieti, kas bija jaunākais no Lāču ģimenes astoņiem bērniem. Karlīne un Tenis arī pēc kāzām palika dzīvot pie vecākiem, atdalot ar skapi savu kaktiņu. Te, šajā šaurībā un nabadzībā, piedzima Lāču pirmais bērns, dēls Jānis Vilhelms, kuru vecāki sauca par Vili. Nākamais rakstnieks VILIS LĀCIS.

Vilis Lācis. 1921. gads.

FLATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVA KRĀJUMA (2996. F., 11. APR. 1144. LIETA), ŽURNĀLA "ATPŪTA" 1936. GADA 17. JŪLIJA NUMURA, M.SALNĀJAS GRĀMATAS "VILIS LĀCIS. KĀDAS SIEVIETES STĀSTS" UN ALBUMA "TAUTAS RAKSTNIEKS VILIS LĀCIS"

Puika vēl kājām negāja, kad visa dzimta pārcēlās uz citu māju, kur katrai ģimenei bija sava istaba. Vēlāk Lāči mainīja dzīvesvietas tik bieži, ka visas pat nespēja atcerēties. 1912. gadā viņi devās uz Sibīriju laimi meklēt, bet bija spiesti atgriezties – agrā salna iznīcināja visu ražu. Neveicās cilvēkiem. Pie turības un labākas dzīves viņi netika.

Vilis, mazais sapņotājs, bija gudrs un attīstīts zēns, daudz lasījis, domājis un pārdzīvojis. Viņš strādāja jau no bērnības, gan vasarās ganos ejot, gan ziemā, skolas laikā, dzīvojot pie mātes vecākiem. Viņš bija arī savas māsas auklis, nekad neizrādīja, ka mazā Milda viņu apgrūtina. Lai arī Lāči nelutināja viens otru ar maiguma izpausmēm, tomēr, kopīgās gaitās ejot, brālis sirsnīgi turēja māšeles roku savējā, dažreiz apņēma viņu ap pleciem un sauca par Luli. Visu mūžu viņš jutās par māsu atbildīgs.

Kā kļūt par varoni

Un vēl viņš juta, ka dzīve nav tikai nabadzība un smags darbs, un šaurība. Mātes brāļi bija jūrnieki, kas izbraukājuši pasaules jūras un redzējuši tālas zemes. Viņš arī tur gribēja nokļūt! Šis sapnis bija sasniedzams daudz vieglāk nekā tas otrs, no visiem slēptais – viņam patika izdomāt nebijušas lietas un notikumus, kā viņam gribējās reiz sarakstīt tādas grāmatas, kuras visi cilvēki lasītu ar aizrautību! Tad neviens ar nicinājumu nevarētu skatīties uz viņu kā neveiksminieku Lāču dēlu. Brīžiem gadījās tā aizsapņoties, ka māte rājās par neienestajiem ūdens spaiņiem vai nesagatavoto malku. Viņš, piedošanu lūdzot, piebilda – varbūt arī es dienās kļūšu cilvēks.

Varbūt viņš varētu kļūt par varoni? Kad Pirmais pasaules karš pietuvojās jūrmalciemam, Vilis, ģērbies karavīra blūzē, ielavījās latviešu strēlnieku kazarmās, bet viņu no turienes padzina, tad zēns nolēma paslēpties patronu vezumā, bet viņu atrada... Tā arī karot Vilim Lācim neiznāca, toties bija jādodas bēgļu gaitās uz jau pazīstamo Sibīriju. No sākuma Lāču ģimene dzīvoja Barnaulā, jauneklis paguva mazliet pamācīties skolotāju seminārā, bet ar to arī beidzās viņa oficiālā

izglītība. Bēgot no Kolčaka, Barnaula bija jāatstāj. Piecpadsmit gadus veco zēnu ar glīto rokrakstu un Krievijai salīdzinoši labo izglītību veselos divos ciemos ievēlēja par ciema izpildkomitejas sekretāru. Darbs prasīja arī ikdienas varonību, jo no viena ciema uz otru bija vienatnē jāiet septiņi kilometri pa mežu garām vilku midzeņu pilnām gravām. Algu par šo "prestižo" darbu nemaksāja, tāpēc kopā ar tēvu viņi strādāja dažādus peļņas darbus, gāza kokus, gāja medībās. Klusībā Vilis rakstīja – gan dzejas par dabu, dzīvi un savu nelaimīgo mīlu, gan stāstus, skečus, ludziņas pašdarbnieku vajadzībām, kā arī pavisam dižu darbu – eposu. Kur ir latvieši, tur spēlē teātri – arī jaunais Lācis piedalījās izrādēs, spēlēja mutes harmonikas, dziedāja korī. 1921. gada 22. martā pirmo reizi presē parādījās Viļa Lāča satīriskais feļetons. Tā paša gada novembrī visa ģimene atgriezās Latvijā. Vilis dabūja krāvēja darbu ostā, vakaros gāja zvejā, pēc kāda laika viņš aizbrauca jūrā, būdams kurinātāja palīgs – pats zemākais cilvēks uz kuģa. Lai arī Vilis bija melnais, nicināmais, viņa garīgais "es" attīstījās – katru vaļas stundu jauneklis izmantoja sevis izglītošanai un pilnveidošanai. Brīvajos brīžos krastā viņš izklaidējās pa savam – vienatnē sportoja, veidojot savu ķermeni skaistu, muskuļotu un staltu. Viņš gribēja izsisties uz augšu, tāpēc darīja visu, kas no viņa atkarīgs, lai to panāktu. Viņa rakstura stingrība bija apbrīnojama. Pēc smagā dienas darba Vilis līdz vēlai naktij vai agram rītam kaligrāfiskā rokrakstā rakstīja un pārrakstīja savus darbus. Vēl jau bija arī svētdienas! Par savu pirmo nopelnīto naudu viņš nopirka lētu uzvalku, ar ko iet uz ballītēm. Viņam patika dejot, un viņš izskatījās labi, bet mīlestībā kaut kā neveicās. Viļa romantiskā jūsma raisījās tur, kur nebija nekādu cerību. Tā notika Altajā, kur viņš pirmo reizi izjuta mīlas gaišās mokas, tā arī Vecmīlgrāvī. Meitene Herta, Draudziņas ģimnāzijas audzēkne, kuras tēvam piederēja divstāvu nams un zvejas vads, Vilim ļoti patika, kopā ar draugu viņš mēdza pie viņas ciemoties. Ciemojās tik ilgi, kamēr dzirdēja Hertas mātes dusmās teiktos vārdus: "Vai tāpēc es tevi skolā sūtīju, lai tu draudzētos ar kādu tur strādnieku?" Tajā brīdī viņš bija no sirds satriekts un nolēma pierādīt, ka viņš nav vis "kāds tur"...

Ģimenes siltuma lokā

Dzīve viņu gatavoja kaut kam lielākam, saudzēdama viskritiskākajos brīžos. Vilis būtu varējis noslīkt āliņģī pavisam mazs, bet pēdējo – trešo – reizi uzpeldot, atradās palīdzīgas rokas. Reiz Ziemassvētku naktī vētras laikā Ziemeļjūrā viņu gandrīz ieskaloja no kuģa jūrā, atkal pēdējā brīdī Vilim izdevās pieķerties glābšanas laivas galam.

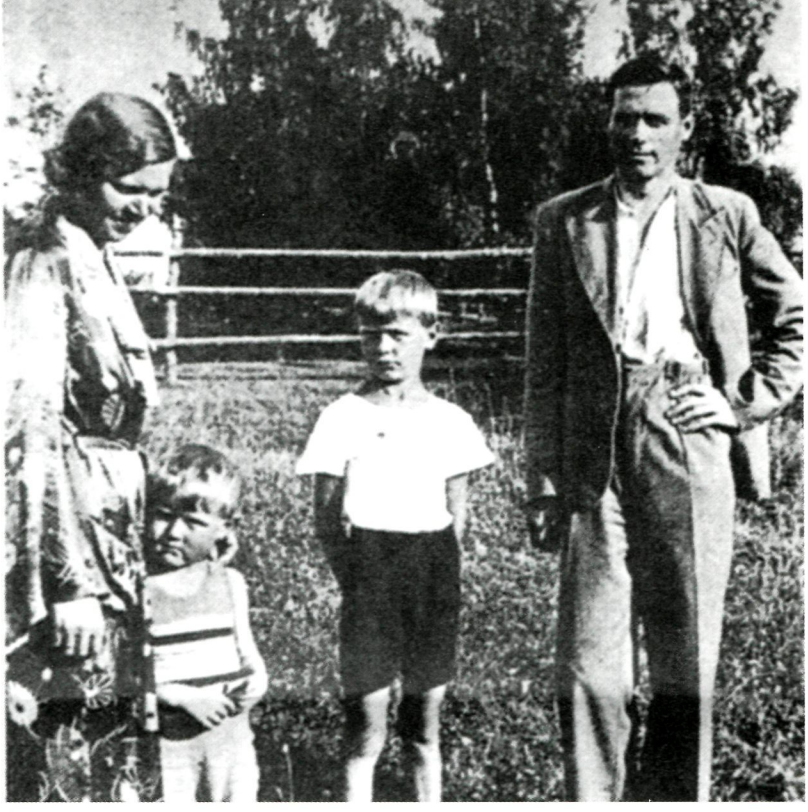

Marija, Ojārs, Zigurds un Vilis Lāči. 1936. gads.

Mežā strādājot, viņam gāzās virsū liela egle, bet – koks uzdūrās uz saviem zariem. Par tālbraucēju kapteini viņš vairs nevarēja kļūt, jo politiski neuzticams Vilis bija Krievijas brālēna un komunista Brieža dēļ – viņa adresi Liepājas flotes instruktoru skolā atrada Viļa Lāča skapītī, un sapnis par mācībām bija izsapņots. Atlika rakstniecība. Pagaidām tikai ģimene (viņi visi kā jau vienmēr dzīvoja vienā istabiņā, un Viļa rakstīšana traucēja naktsmieru) nojauta, ka dēls vēlas būt rakstnieks. Tā gribējās pašam savu kaktiņu, kur viņš nevienam netraucētu!

Vilim bija draugs, kuram bija māsa – viņa kādreizējā skolas biedrene Marija. Meitene jau sen bija ievērojusi skaisto un gudro zēnu, kas tik ļoti atšķīrās no citiem Vecmīlgrāvja jaunekļiem. Viņas jūtas pret Vili bija maigas un sirsnīgas, protams, viņa neko necerēja, tomēr tieši Marija Bute, apaļvaidze zvejniekmeita, 1927. gadā visiem par lielu brīnumu kļuva par Viļa Lāča sievu. Sievas vecāku mājās Marijai un Vilim bija pašiem sava istaba. Dzīve jauna, bet viss cits pa vecam – darbs ostā (kamēr par piedalīšanos streikā viņu neatlaida), tad pie sievastēva lašu zvejā, vakari un naktis – rakstīšanai. 1928. gadā piedzima dēls Zigurds, bet 1930. gadā periodikā parādījās pirmie rakstnieka Viļa Lāča darbi. Vēl pēc trim gadiem, kad "Jaunākās Ziņas" publicēja viņa romānu "Zvejnieka dēls", par Lāci slavenāka cilvēka nebija visā Latvijā.

Tieši Marija Bute, apaļvaidze zvejniekmeita, 1927. gadā visiem par lielu brīnumu kļuva par Viļa Lāča sievu.

Tagad daudzi no tiem, kas lepni bija gājuši garām vienkāršā darba strādniekam, centās uzsist viņam uz pleca, izrādot seno pazīšanos. Lācis ar ironisku smaidu pieņēma to, neizrādot, ko viņš īstenībā domā. Būdams pieklājīgs un savaldīgs, Vilis Lācis ienāca rakstnieku sabiedrībā kluss un nemanāms, viņš nekad nelīda priekšējās rindās, neiejaucās sarunās, vēroja visu no malas, ieinteresēts un priecīgs tāpēc vien, ka var atrasties starp šiem cilvēkiem kā līdzīgs starp līdzīgiem, viņš, nemācīts zvejnieks un izbijis jūrnieks.

Darbs Lācim tagad bija inteliģentāks, viņš varēja drusku nozagt laiku arī literatūrai – no Vecmīlgrāvja Vilis Lācis mēroja ceļu uz 9. bibliotēku pie Gaisa tilta. Atlika vairāk laika ģimenei, kurā 1932. gadā bija ieradies otrs dēls – mazais Olītis, Ojārs. Pēc pāris gadiem, iekrājis naudu, Vilis Lācis īstenoja vecāku sapni – visiem kopā dzīvot laukos savā mājā. Trīs skaistus gadus viņš bija "Cepļu" jaunsaimnieks Pabažos.

Vilis Lācis ar jaunākajiem dēliem Leonīdu un Juri. 1963. gads.

Beidzot Lācim bija sava darbistaba, beidzot viņš strādāja tikai literāru darbu. Ar saimniekošanu nodarbojās vecāki un māsa, sieva iekārtoja gaumīgu ģimenes ligzdiņu, abi dēli auga lauku svaigajā gaisā un jūras spirdzinošajā tuvumā.

Viņš bieži bija kopā ar saviem zēniem. Pēc vairākiem gadiem Lācis tikai sev vienam uzrakstīs sirsnīgu un ļoti intīmu darbu dēlēna piemiņai, ko nedomāja publicēt. "Grāmatā par Olīti", kuras fragmenti parādījās žurnālā "Karogs" tikai 1974. gadā, parastie bērna darbiņi un nedarbi skatīti caur dziļas un maigas tēva mīlestības prizmu. Klusajos vakaros petrolejas lampas gaismā mazais Olītis, mātei azotē ielīdis, stāstīja tēvam savus izdomātos stāstus par zaķiem, vilkiem un lapsām, pēc tam bija tēta kārta, brīžam Marija klusi aizrādīja Vilim, lai nerunā blēņas, un tad viņš sāka stāstīt ko citu, nopietnāku.

Uz jauko, viesmīlīgo māju sestdienās un svētdienās brauca ciemiņi, un mazais Olītis izvadāja tos pa saimniecību, rādīdams visu, kas no jauna uzcelts vai izaudzis. Ieradās arī "Atpūtas" korespondents, lai pastāstītu saviem lasītājiem par slavenā rakstnieka ģimeni. Mariju viņš nosauca par laipno, gaišmataino namamāti, kuras nopelns ir sirsnīgā viesu uzņemšana, rakstniekam veltīti epiteti "vienkāršs un kluss". Visi četri Lāči parādās publikai pēdējo reizi.

Augstāk vairs nebija kur kāpt...

Lācim bija tikai nedaudz pāri 30 gadiem, kad viņu sāka piemeklēt reimatisma lēkmes un smagi acu iekaisumi. Jaunsaimnieka dzīve nesa tikai zaudējumus, tāpēc 1938. gadā Lāči atgriezās Rīgā, kur Zigurdam bija skola, bet pašam Lācim – darbs "Jaunākajām Ziņām".

Rakstnieka slava auga, pēc viņa romāna uzņemtā filma "Zvejnieka dēls" sajūsmināja vienkāršo tautu un Latvijas prezidentu. Ritēja mierīga buržuja dzīve, Lācis iztika bez pārmērībām, kādas parasti raksturīgas tiem, kas nav dzimuši bagātībā. Viņš bija kluss, elegants, noslēpumains.

Dāmām viņš patika – tik līdzīgs Lācis bija staltajiem, godīgajiem, krietnajiem savu grāmatu varoņiem. Emīlija Benjamiņa nebija izņēmums. "Jaunākās Ziņas" nopirka Lāci ar visiem viņa darbiem, atlika tikai rakstīt. Viņa darba spējas šķita neizsmeļamas. Honorāri – pasakaini. Kolēģi, apskaužot Lāča panākumus, stāstīja par viņu dažādus pekstiņus.

Tad pēkšņi viss mainījās. 1940. gads. Vilis Lācis – iekšlietu ministrs, Saeimas deputāts, jaunās konstitūcijas veidotājs, Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs. Samērā jaunais, glītais vīrietis un populārais rakstnieks labi derēja savai lomai, veidoja pievilcīgu seju nepievilcīgai lietai. Arī Anšlavs Eglītis brīnījās, kas nu Lācis par komunistu, tāds pats buržujs kā visi citi, vienīgi karjerists... Varbūt Vilis tiešām domāja, ka dara labu savai Latvijai? Viņš pats beidzot sasniedza to, pēc kā visu laiku bija ilgojies, – augstāk vairs nebija kur kāpt. Mocīja gan bailes no atriebības, jo neviens cits kā Lācis reiz bija salīdzinājis Staļinu un Trocki, piebilzdams, ka šajā konkurences cīņā uzvarēja asiņainākais. Tāpēc viņš centās labi veikt savus pienākumus, ātri risināja problēmas, dienas un naktis vadot "jauncelsmes darbā".

Tad nāca traģēdija. 3. oktobrī viņa Ojārs, izskraidījies ar brāli pa ostas apkārtni, iesteidzās mājās pavakariņot, pēc tam ātri devās atkal ārā, skrēja uz liftu un – nogāzās lejā dziļajā šahtā. Nez kāpēc lifta tur nebija. Kas un kāpēc bija atstājis lifta durvis vaļā? Bēres rīkoja apbedīšanas komisija, zēnu 6. oktobrī no 1. slimnīcas kapličas izvadīja uz Raiņa kapiem.

"Es zinu tās vietas. Nakts laikā es tās atrastu. Varbūt kaut kur vēl būtu kāda Olīša pēda, kāds akmens, ko viņš nolicis zemē, kāds jūras olis, kuru viņš sviedis liedagā." Tā rakstīs Lācis 1942. gada pavasarī, uzticot papīram savas atmiņas par dēlēnu. Tad viņš jau būs Maskavā, vadīs neeksistējošās LPSR valdību, kārtos evakuēto latviešu lietas, mēģinās no ieslodzījuma vietām atbrīvot dažus rakstniekus, centīsies palīdzēt daudziem, kaut bieži tas nemaz arī nebija viņa spēkos. Sieva ar dēlu atradās evakuācijā Kirovas apgabalā.

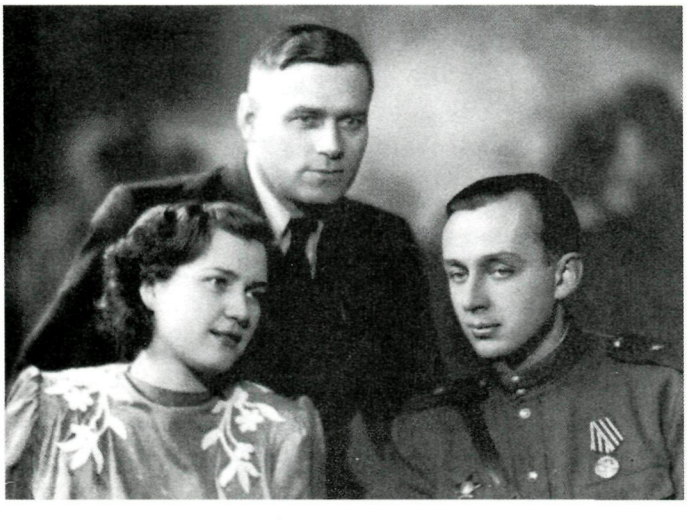

Velta un Vilis, kā arī Veltas brālis Voldemārs Kalpiņš. 1944. gads. Jaunās dzīves sākums.

Neapklusināmā sirdsapziņa

Lācim bija jauna sekretāre – kultūras referente, jauka un skaista meiča no revolucionāras ģimenes. Meiteni sauca Velta Kalpiņa. Protams, ka Veltai patika interesantais vīrietis, tik vīrišķīgi stalts un glīts, un augstā amatā, tāpēc viņa stingri bija nolēmusi kļūt par Lāča sievu, nevis mīļāko. Kirovā mītošā Marija, mājsaimniece bez idejiskā rūdījuma, skuma vientulībā, kuru vīrs kliedēja ļoti reti. 1943. gada novembrī Lācis bija Kirovā uz partijas un padomju darbinieku kursu izlaidumu, īsu brīdi iegriezdamies arī pie ģimenes – 15 gadus vecā Zigurda, kurš tēvu jau bija pāraudzis par pusgalvu, un pie sievas. Šīs tikšanās rezultātā 1944. gada 11. augustā, kad Velta un Vilis jau klusi loloja savas kopdzīves cerības, piedzima Viļa un Marijas jaunākais dēls Edvīns.

19. oktobrī Vilis Lācis un Velta Kalpiņa kopīgi atgriezās Rīgā. Viņu mīlestība bija uzvarējusi pienākumu. Kad nogurusī Marija ar pāris mēnešus veco zīdaini Edvīnu un sešpadsmitgadīgo izstīdzējušo pusaudzi Zigurdu atgriezās Rīgā, viņus sagaidīja tikai Lāča šoferis. Viņš arī paziņoja, ka šajā dzīvoklī viņi dzīvos vieni paši.

Edvīnam bija tikai gads un nepilni divi mēneši, kad viņam radās pusbrālis. Velta dāvāja dzīvību Viļa Lāča ceturtajam dēlam – Leonīdam, kas dabūja Veltas karā kritušā brāļa vārdu. Vēl pēc gada un diviem mēnešiem piedzima rakstnieka jaunākais dēls – Juris. Velta pabeidza žurnālistikas studijas un sāka strādāt žurnālā "Zvaigzne".

Vilim Lācim viena pēc otras uzbruka slimības. Līdz pat 1959. gadam viņš bija Ministru Padomes priekšsēdētājs. Viņa padotie Lāci mīlēja un cienīja, citiem viņš likās nerunīgs un augstprātīgs. Viņš centās būt kārtīgs un pedantisks visās jomās. Lāci grauza sirdsapziņa, ko nekādi nevarēja apklusināt. Viņš centās palīdzēt visiem, kas to lūdza, sarakstījās ar daudziem lasītājiem, zaudēdams laiku, kas strauji slīdēja no viņa projām. Kad smagi saslima Marija, Vilis Lācis Edvīnu paņēma pie sevis, bet Marijai meklēja labākos ārstus, diemžēl veltīgi. Tagad šis pusaudzis, kuru tēvs bija tik smagi nodevis, viņiem abiem ar Veltu visu laiku bija acu priekšā. Velta nebija pret Marijas bērnu tik laba, kā Lācim gribētos. Varbūt tāpēc zēnam bija jādodas uz Cēsīm, lai tur mācītos arodskolā. Tēva sirds sāpēja.

19. oktobrī Vilis Lācis un Velta Kalpiņa kopīgi atgriezās Rīgā. Viņu mīlestība bija uzvarējusi pienākumu.

Edvīns pabeidza arodskolu un sāka strādāt rūpnīcā, Juris mācījās Dārziņa skolā, Leonīds – vidusskolā, Zigurdam jau bija sava ģimene un meitiņa Ilze.

Pār Lāci bira ordeņu lavīna, viņš saņēma apbalvojumus un prēmijas. Bet kā rakstnieks viņš vairs nespēja neko. Nāca viens insults, tad nākamais, kas atņēma runas spējas. Cukurslimība, endoartrīts, gangrēna, tromboembolija, infarkts – Lācis bija tikai 62. mūža gadā, kad daudzās slimības viņu noveda kapā.

Tas notika 1966. gada 6. februārī – tieši pirms septiņiem gadiem tajā pašā dienā pēc ilgām un smagām ciešanām bija mirusi Marija.

Pēdējos gadus viņš bija tikai vraks. Tomēr arī tad Lācī bija nenoliedzams personības valdzinājums un traģika. Tik daudzsološi sācis, ar tik stipru gribu un raksturu apveltīts cilvēks...

Kas viņu sagrāva?

Laiks, kurā viņš nespēja būt savas tautas varonis, bet tika padarīts par nodevēju? Lai kā viņš centās būt labs mazās lietās, tās lielās tomēr ir galvenās. MV